

L'“anticastellanisme” eclesiàstic a la Guerra dels Segadors

Gerard Lligoña Vidal
Universitat de Barcelona

Introducció

La Guerra dels Segadors és, sense cap mena de dubte, un dels episodis de la història catalana que més tinta ha fet córrer al llarg dels anys. Però la qüestió és que, com tot tema historiogràfic, hi ha certs aspectes més tractats que d'altres.

La ideologia de l'elit és una d'aquestes temàtiques que tanta atenció han rebut, però s'han centrat sobretot en els anys previs a l'esclat de la guerra, el debat al voltant de la revolució i a memorials posteriors. Certament, la ideologia jugà un paper fonamental en totes les accions que es dugueren a terme i, per tant, és una qüestió d'estudi fonamental, però que sovint ha oblidat l'estudi de la ideologia dels religiosos i la seva vinculació amb la resta d'individus polítics i les institucions de la terra.

Pel període que es vol tractar, la Guerra dels Segadors, ha tingut molt de pes l'estudi dels seus antecedents i de la ideologia que dugué les elits a oposar-se a Felip IV, el gran exemple és el llibre d'Antoni Simon (1999). Tot i això, no manquen els estudis que intenten resseguir les idees dels polítics principals de la revolta, així, pels anys centrals i posteriors de la guerra, Òscar Jané entrà a explicar la ideologia d'aquestes elits, què motivà la unió amb França i el seu posterior exili (Jané 2003; 2009a). Així i tot, aquí es vol destacar un fet important, que també assenyalà Xavier Torres, la poca atenció que s'ha prestat a la participació de l'estament eclesiàstic en aquests anys de guerra (Torres 2015b, 70). Abunden cada vegada més els estudis al respecte, però encara és un dels punts amb més mancança.¹

Per aquest motiu aquest treball pretén contribuir a aquests estudis, intentant exposar i explicar per què els eclesiàstics, sobretot canonges i abats, però també els clergues de més baix rang, van acabar per oposar-se a la monarquia hispànica i acceptant-ne una nova. Les accions dels eclesiàstics, com es veurà, no foren aïllades, sinó que jugaren un paper central en tota l'acció política, amb decisions preses a causa de segles de formació d'un sentiment corporativista que els havia oposat a un monarca que consideraven hostil i amb l'objectiu d'imposar la manera de fer castellana per sobre dels seus privilegis com a estament i de les lleis i costums de la terra.

A més a més, es pretén mostrar com aquesta formació com a grup no es donà de forma aïllada, sinó que s'entrelligà a les necessitats dels grups nobiliaris i de les elits, a través de vincles tant familiars com econòmics. No es pretén, però, realitzar un estudi prosopogràfic sinó interrelacionar alguns dels existents, com els de Joan Bada (1982, 1988) o Pere Fatjó (1993, 1999). Així, havent resseguit l'evolució d'aquesta formació entrar a explicar alguns dels fets i accions que es dugueren a terme en plena guerra, com la prohibició de predicació en castellà o l'expulsió dels monjos de Montserrat el 1641.

D'aquesta manera, l'objectiu és comprendre que les idees que dugueren a un canonge, Pau Claris, i a tot el seu grup a separar-se de la monarquia no foren originades en els anys immediatament anteriors, sinó que l'origen d'aquest posicionament era remot, imbricant-se amb aspectes polítics, socials, econòmics i culturals que s'interrelacionaven i influenciaven mútuament. Unes arrels profundes que necessitarien un estudi exclusiu de l'estament eclesiàstic, fet que, com s'ha recalcat, encara manca. Tanmateix, per sobre dels treballs dels que es disposa destaca el de Joan Lluís Palos,

¹ Alguns exemples: Torres i Sans (2010; 2015a) i Simon i Tarrés (2016).

Catalunya a l'imperi dels Àustria, on ofereix un retrat de la situació de l'estament durant la monarquia dels Àustria i que articularà part del primer apartat d'aquest escrit.

La formació de la classe dirigent i la divisió dels eclesiàstics

L'esclat de la Guerra dels Segadors fou el resultat d'anys de moviments polítics i ideològics perpetuats des de la monarquia i des de les institucions catalans, però sobretot de la configuració d'una classe dirigent catalana cada vegada més desvinculada del monarca.

Quan s'observen aquests moviments polítics i ideològics es denota una qüestió clara: les principals accions catalanes, en esclatar la guerra, foren de defensa de la tradició i de les lleis i institucions pròpies, en vers a una política que semblava no respectar-les.

Aquesta idea, ja apuntada per John Elliott (92-97), la desenvolupà especialment Simon i Tarrés, qui plantejà que durant el segle XVI el sentiment de pertinença i adhesió a una mateixa comunitat estava especialment arrelat. La segona meitat del segle XVI havia permès una articulació del territori molt vinculada a la capital i a les institucions, la Diputació del General i el Consell de Cent, que cada vegada eren més representatives d'aquesta comunitat catalana i menys del poder reial; l'enfortiment d'aquestes institucions i la potenciació del sistema fiscofinancer de la Diputació "permetran articular al seu entorn un teixit d'interessos i complicitats que s'estendrà a àmplies capes de la societat catalana". Paral·lelament, "entre els grups dirigents (i també en amplis sectors de les classes mitjanes) arrelarà una cultura política en què la defensa de les lleis i les institucions de la 'terra' es convertirà en un valor polític preeminent" (Simon i Tarrés 2005, 468-469).

Fou amb aquesta construcció de la comunitat amb qui entrà en conflicte la monarquia i el comte-duc d'Olivares en els seus intents d'uniformització dels regnes. D'aquesta manera, la pressió militar i fiscal del govern central toparen amb una "cultura política que tenia en les institucions i 'llibertats' dels catalans uns valors polítics i identitaris fonamentals" (Simon i Tarrés 2005, 469-470).

Aquesta articulació al voltant de les institucions i la defensa del país s'uní a la virtual exclusió dels dirigents catalans de càrrecs i beneficis dins de l'administració i l'exèrcit monàrquic. Explicant en part l'oposició oberta de 1640:

La principal base rectora del moviment separatista de 1640 es trobava en la nova classe dirigent [...] fruit de la fusió entre una noblesa provincial que s'havia urbanitzat i l'antiga oligarquia dels ciutadans honrats en la qual els lletrats i els juristes havien agafat un progressiu protagonisme; una nova classe dirigent que, en general, no havia trobat o no li havien donat els mecanismes per a integrar-se en les estructures administratives, militars i polítiques de la monarquia hispànica, i, per tant, per a beneficiar-se'n. En definitiva, el nucli revolucionari seria la síntesi dels esmentats sectors marginats del nou feudalisme hispànic i d'un puixant cos de juristes que van aportar l'eina del pactisme constitucional (Simon i Tarrés 2003, 11).

Aquesta explicació general del posicionament dels dirigents s'entrelliga directament amb el punt central d'aquest article: el posicionament de l'estament eclesiàstic durant la guerra. El procés de formació de l'estament eclesiàstic, si més no dels eclesiàstics que obertament rebutjaren la monarquia hispànica, és similar al que s'acaba d'exposar. De fet, és fonamental comprendre aquesta formació, sobretot perquè aquests ocupaven llocs preeminents dins de les institucions, com és el cas de la Diputació, amb el diputat eclesiàstic o el canceller de l'Audiència.

L'esclat de la guerra dividí els eclesiàstics en dos grups clars: els benafectes i els malafectes. Aquesta divisió, explicada per González Peiró, encara ara té validesa. Amb l'esclat de la revolta i la convocatòria de la Junta General de Braços, els abats, priors i

canonges, que van monopolitzar l'assemblea, van quedar de la banda dels benafectes —excepte l'abat de Besalú, Francesc Climent (Busquets i Dalmau 1976, 44)—, mentre que els bisbes i els oficials de la Inquisició van quedar de malafectes (González Peiró, 348-349).

Una divisió que es compren si es tenen presents tres qüestions fonamentals: la primera, l'estament eclesiàstic no era un grup sòlid i en la pràctica actuava com un conglomerat de tres cossos, els bisbes, els agents capitulars i els superiors dels establiments religiosos; el Concili de Trento i el patronat regi i, finalment, els beneficis reials —tot i que aquests dos darrers punts poden considerar-se pels eclesiàstics, com un de sol. La divisió de l'estament es tradueix, per exemple, en la quasi nul·la participació dels bisbes a les juntes de braços, però amb una altra participació dels canonges. Un fet que es compren si es té present que els bisbes, la majoria estrangers, consideraven el seu pas pel principat com un escalafó més en la seva carrera eclesiàstica i no com el seu destí final (Palos Peñarroya, 264-268). Per la seva banda, el Concili de Trento reforçà el poder d'aquests bisbes enfront dels capítols catedralicis, conformats pels canonges, que veien una pèrdua d'influència en el govern de l'església. A aquest darrer punt cal sumar-hi el nomenament per part del rei de bisbes i de dignitats eclesiàstiques, és a dir, el patronat regi. Amb tot, la monarquia augmentava la seva tutela sobre l'Església catalana i aprofundia la divisió preexistent dins d'aquest estament: el rei nomenava bisbes afins a la seva política, fet que quasi sempre implicava el nomenament de forans, en contra de les constitucions catalanes que establien el nomenament de naturals pels càrrecs de responsabilitat (Busquets i Dalmau 1989, 61-62). Aquests tres elements provocaren un trencament dins del cos religiós, una espècie de dissociació o distanciament entre l'alta jerarquia eclesiàstica, és a dir, els bisbes beneficiats amb aquests bisbats, i la baixa jerarquia, sobretot els canonges, que veien barrat el seu pas a l'episcopat, provocant una oposició oberta als bisbes, tant per part d'aquests canonges com per part dels diferents monestirs (Pladevall i Font, 157-158).

S'entén així el rebuig de part de l'estament al nomenament d'estrangers a certes dignitats, de fet, en el moment de l'esclat de la guerra només dos dels vuit bisbats catalans eren ocupats per catalans (Busquets i Dalmau 1989, 62). Amb tot, la junta de braços acabà segellant la divisió entre benafectes al moviment català i els malafectes: els canonges que hi assistiren, mentre els bisbes, en el concili de Barcelona, rebutjaven de ple el moviment de les institucions catalans (Bada 2005, 118).

Les arrels són, però, ben profundes. Des del segle XVI la Corona intentava controlar l'església a través del patronat regi, sobretot de les seves rendes, que en el cas de Catalunya s'havien convertit en la principal font d'ingressos d'aquesta: a través de l'administració de rendes en períodes d'absències de bisbes i abats o l'aplicació d'impostos com el subsidi, la croada o l'excusat. Creant així la sensació d'espoli que fomentà la divisió. El control de les rendes no era l'únic objectiu, la Corona necessitava col·laboradors, i per això, com ja s'ha dit, nomenava persones afins per certes dignitats eclesiàstiques. De fet, des de l'obtenció del privilegi de presentar candidats a certes dignitats, l'església catalana havia batallat amb el monarca, convertint cada nomenament en una qüestió política, tot perquè les dues parts sabien perfectament que per percebre els tributs eclesiàstics es necessitava la col·laboració de les persones responsables (Palos Peñarroya, 121-122, 129).

Aquests nomenaments foren ràpidament percebuts com un intent de control de la jerarquia eclesiàstica i, sobretot, com una castellanització —entenent aquesta com un intent d'imposar una política castellana— de la institució. Els canonges, de fet, feia segles que s'havien replegat i s'oposaven a la majoria dels bisbes, fossin o no estranger: des del segle XV, en general a tota la monarquia, aquests eren apartats dels governs de

les diòcesis, fet que es traduí en l'augment dels esforços per defensar la seva autonomia enfront dels bisbes i la monarquia (Barrio Gozalo, 229).

La principal de les argumentacions en contra dels bisbes se sustentava en un fort absentisme d'aquests —de fet a la Seu de Barcelona, durant la primera meitat del segle XVI, la presència dels sis bisbes nomenats fou mínima (Bada 1971, 64-66)—, però sobretot en l'origen forà dels nomenats i la prohibició de les lleis catalans de nomenar a estrangers per certes dignitats. Així, en el Concili de Tarragona de 1564-1565 els capitulars argumentaren que només es podia nomenar a autòctons de Catalunya, de fet, a aquells nascuts a la província eclesiàstica de Tarragona. Els ministres reials, però, argumentaren que tradicionalment tots els nascuts a la Corona d'Aragó s'havien considerat naturals i no pas estrangers a Catalunya. Una argumentació que ensorrava el relat de l'estrangerització, ja que el 75% dels nomenaments dels Àustria foren de naturals de la Corona d'Aragó (Palos Peñarroya, 132-134).

L'oposició dels canonges s'explica també, a partir de Trento, a causa de les seves minses rendes. Molts canonges ocupaven diferents càrrecs alhora, fet que fou prohibit amb el concili i que provocà una disminució de la seva capacitat econòmica. Això s'acabà traduint en una disminució del nombre de capitulars i en la limitació dels nomenaments, per així poder repartir els ingressos entre menys persones. És a dir, el poder dels capítols era reduït pels nomenaments dels bisbes i per les dificultats econòmiques, que atemptaven directament contra la seva independència econòmica, la qual havia contribuït a crear uns interessos propis i oposats als dels bisbes, agreujant la més que evident divisió dins de l'estament (Palos Peñarroya, 139-141 i 148).

L'estament eclesiàstic, però, no el formaven únicament els canonges i bisbes, també els monestirs i els abats prengueren part d'aquesta divisió. Els abats eren actors importants en la política catalana, amb una gran influència en la presa de decisions i dins de les institucions. Els primers moviments foren els de Ferran el Catòlic amb la segregació dels monestirs benedictins de Montserrat, Sant Feliu de Guíxols i Ripoll de la Congregació Claustral Tarraconense, afegint-los a la Congregació de Valladolid. Començà també el control de les rendes, a través de la dilació de nomenaments d'abats o de comendataris que permetien a la Corona ingressar les rendes del monestir. Però sobretot, el problema que més afectà la comunitat monàstica fou l'arribada d'estrangers, especialment castellans. Una arribada fruit de la unió monàrquica, però que fou percebuda com un moviment polític per part del monarca per acabar amb la independència dels monestirs catalans (Palos Peñarroya, 161 i 163-164).

En resum, l'estament eclesiàstic, lluny de formar un grup homogeni, resultava ser un conglomerat d'actors que actuaven de forma independent, defensant els seus interessos corporatius enfront dels altres i enfront de les inferències de la monarquia, foren aquestes reals o simplement percebudes com a tal.

Aquesta divisió, amb uns orígens complexos que s'amplien als àmbits econòmics, polítics i socials, no és un fet aïllat de l'estament, sinó que s'entrelliga amb la realitat de l'elit catalana exposada a l'inici de l'apartat. La classe dirigent, amb el pas barrat a la cort, trobava en la vida eclesiàstica una via d'ascens i d'alleugeriment econòmic. De fet, la noblesa catalana estigué estretament vinculada als monestirs, a través del mecenatge i amb el finançament de construcció de monestirs, però també amb la introducció de membres de les seves famílies, fills no hereus o bastards, per exemple, a l'església. Així, moltes de les abadies importants estigueren ocupades o influenciades per membres de famílies nobles catalanes: per exemple, els Montpalau controlaren l'abadia de Ripoll fins al segle XVII, els Banyuls administraren les rendes de Canigó durant anys, el 1659 els Cardona construïren el seu mausoleu a Poblet, els Cartellà a Banyoles, els Doms, els Descatllar i els Desbosc a Arles o els Erill al priorat de Meià (Palos Peñarroya, 154-

155). Però aquesta imbricació d'interessos no es donava només als monestirs, també els canonges formaven part d'aquestes famílies nobles, un clar cas el dels canonges de Barcelona: germans, tiets o parents més o menys llunyans formaven part del cos de canonges de la Seu. Per exemple, es repeteixen cognoms com Sentmenat, Lanuza i Oms, Magarola, Gualbes i Carbonell, Taverner, Rubí i Montornés o Boxadors i Cornet. De fet, famílies com els Palau, ciutadans honrats, tingueren un membre dins de la Seu, des de finals del segle XVI fins al 1664; a Girona, els Reig es mantingueren més d'un segle, i els Tavernes, donzells, qui estigueren des de 1630 a 1692 a Barcelona. Per acabar amb aquesta vinculació de les famílies, 21 dels 32 llinatges que durant el segle XVII configuraren el capítol de Barcelona corresponien a la classe dirigent catalana (Fatjó Gómez 1993, 152-155).

Origen Social o Estat	Casos
Nobles-Donzells	17
Ciutadans Honrats	3
Militars	1
Mercaders	1
Artesans	1
Llauradors	4
Desconegut	5

Taula 1 Origen social dels llinatges capitulars de la Seu de Barcelona (Fatjó Gómez 1993, 115)

Com s'anunciava en la introducció, són escassos els estudis prosopogràfics sobre els religiosos, però, tot i això, la vinculació de l'estament eclesiàstic amb la noblesa catalana es mostra evident i, en conseqüència, es pot afirmar que ambdós estaments patien els mateixos mals: la intromissió monàrquica i la impossibilitat d'accedir a càrrecs i dignitats, amb l'afegit que aquests, en el cas de l'església, eren entregats a estrangers, fet que barrava el pas en una de les poques vies que la noblesa havia trobat per alleugerar les seves càrregues.

L'“anticastellanisme” eclesiàstic

La formació d'aquesta classe dirigent, més lligada a les institucions de la terra que no pas a la monarquia, i el descontentament dins de l'estament eclesiàstic propiciaren que, el 1640, les relacions entre Catalunya i la Monarquia es trenquessin, deixant aflorar un sentiment profundament “anticastellà”. Un sentiment que, lluny de basar-se en un conflicte d'índole nacional, radicava en la percepció de la imposició perpetuada des de Castella en contra de les lleis i privilegis propis.

Tot i que la guerra fou el moment de màxim ressò d'aquest “anticastellanisme”, les ingerències de la monarquia i dels agents castellans foren molt anteriors, alguns dels exemples ja s'han vist en l'apartat anterior, sobretot en el paper que tingueren en la formació de l'estament. Aquestes ingerències detonaren en tots els àmbits: des de la llengua de predicació, fins al contingut dels sermons, passant per l'alineament dels religiosos en aquest conflicte. Sempre, però, les causes de les decisions preses es troben en els anys anteriors a la guerra.

Així, per exemple, el 1641 es prohibiren els sermons en castellà, un intent de resoldre una batalla que durant dos segles l'església catalana havia lliurat. En els anys previs a l'esclat de la guerra, com és evident, els problemes relacionats amb aquest debat acabaren implicant les institucions. A finals del segle XVI, en els diferents concilis de la Tarraconense es començà a posar en dubte que el català fos la llengua de predicació, obrint la porta a l'ús del castellà (Agustí, 63). Tot i això, el conflicte s'agreujà el 1635, quan començà el Concili Provincial de la Tarraconense amb una

bel·ligerància que, fins al moment, no s'havia donat. La Diputació del General i el Consell de Cent prengueren partit i enviaren representants al concili, on demanaren que els beneficis eclesiàstics s'entregaren exclusivament a catalans, així com que la predicació fos en català (Torrent i Badia, 5-6, 421).

Els ordes religiosos

Si es focalitza l'atenció en alguns ordes religiosos, les actituds són molt diverses. En general, els ordes en mantingueren equidistants durant tot el conflicte, si més no, de manera oficial (Torres i Sans 2015b, 72-73). Per exemple, en el XLVIII capítol provincial de 1643 dels caputxins, el pare Jeroni de Sarrià, provincial de l'orde, disposà que no es parlés de la guerra sense llicència del president provincial, tot i que a la pràctica, aquests hi participaren activament. Com a exemple, abans de la disposició, el pare Bernardí fou ambaixador de la Diputació del General, molts caputxins participaren en la defensa de poblacions i reconstrucció de defenses, inclús molts foren reprimits per l'exèrcit castellà, com és el cas dels caputxins de Tarragona i Tortosa: en la primera ciutat, quan el marquès de los Vélez la prengué, el pare lector s'escapà, mentre que a Tortosa els monjos catalans abandonaren el convent, que fou ocupat per valencians (De Rubí 1977, 662, 688, 695).

Els jesuïtes serien un altre clar exemple, en un principi fidels al rei catòlic, però el 1641, amb la neutralitat oficial del Papa, aquests seguiren els seus designis. Tot i això, com abans, la neutralitat era teòrica i la pràctica era una altra. El rector dels jesuïtes a Barcelona, Jaume Puig, s'inclinà de la banda francesa i intentà beneficiar-se dels béns confiscats al marquès de los Vélez, amb la intenció d'obtenir una altra casa de jesuïtes dins la ciutat de Barcelona. De fet, el mateix pare Puig participà de les cerimònies oficials amb les autoritats catalanes i franceses, celebrant victòries bèl·liques, predicant a la catedral, etc. (Batllori, 306).

Un altre cas interessant és el dels benedictins catalans. En iniciar-se el conflicte armat morí l'abat de Sant Cugat del Vallès, Francesc d'Erill, fet que juntament amb l'abadia ja vacant de Sant Pere de Camprodon, motivà a Felip IV a nomenar el seu germà, el Cardenal-Infant, a les dites abadies. Aquesta acció dugué la congregació benedictina a iniciar els mecanismes diplomàtics pertinents, amb l'enviament de dos ambaixadors a la cort, l'abat de Sant Salvador de Breda i el paborde major de Sant Cugat,² de cartes i memorials pel rei, pel Comte-Duc d'Olivares, pel confessor del rei, pel protonotari, pels consellers d'Aragó, per alguns grans d'Espanya, per autoritats civils, militars i religioses de Barcelona i pel procurador de la Congregació a Roma i al cardenal Barberini. Tot en un intent d'evitar el nomenament de Ferran d'Àustria. Els intents foren infructuosos, però l'aliança amb França i el canvi de rei provocaren que la congregació abandonés els intents de negociació amb Felip IV i demanés ajuda a Lluís XIII (Zaragoza i Pascual 2004, 180-181). En aquest cas, no sembla que es prengué cap decisió oficial de neutralitat, sinó que tota la congregació rebutjà els nomenaments de Felip IV i s'inclinà a acceptar la protecció i direcció del rei francès.

La propaganda i la predicació

Aquí podria afegir-se tota l'activitat propagandista duta a terme pels religiosos, que assumiren un paper de legitimadors de la causa catalana. De fet, del total de textos propagandístics publicats entre 1640 i 1646, vint-i-quatre escrits, catorze eren de religiosos; si s'obvien els set publicats per Martí i Viladamor, aquesta xifra pren molta més rellevància. Aquí es troben religiosos de diverses ordes, com els agustinians Gaspar Sala, amb cinc títols, i Antoni Marqués; el benedictí Josep Font; el franciscà Francisco

² ACA, Consell d'Aragó, llig. 0284, n° 035

Fornés; el carmelita Josep de Jesús Maria, i els teòlegs Josep Sarroca i Josep Vallmajor. De fet, el seu paper no es reduí en aquesta tasca propagandística sinó que també, per exemple, fou una junta d'eclesiàstics la que donà el vistiplau a la guerra, qualificant-la de 'guerra justa' o 'defensiva' (Torres i Sans 2015b, 70-71).

Cal parlar també del paper dels clergues de més baix rang i la seva funció de difusió a través de la predicació. De fet, molts foren encausats amb posterioritat a la guerra, amb acusacions que deixen ben clar el posicionament que aquests prengueren durant el conflicte. Acusacions tan diverses com haver amenaçat amb l'excomunió a tots aquells que haguessin trepitjat terres d'Espanya; d'haver finalitzat sermons implorant per les victòries franceses i haver titllat a Felip IV de Judes i afirmat que millor ser del Moro que del Rei d'Espanya; d'haver considerat pecat mortal demanar la pau entre els reis; de promulgar que abans ser vassall del turc que del rei d'Espanya, i, per finalitzar amb aquest repertori, d'haver argumentat que matar espanyols no era pecat i que era lícit matar al rei d'Espanya, i que qui ho fes seria absolt (Torres i Sans 2015b, 74-77).

Aquestes accions deixen prou clares el fort posicionament que el clergat i l'estament eclesiàstic en general prengueren amb l'esclat de la guerra: el rebuig al rei d'Espanya és evident.

L'expulsió dels monjos de Montserrat

Hi ha un fet que destaca, tant per la seva repercussió com pels documents diplomàtics que generà: l'expulsió dels monjos castellans del monestir de Montserrat el 1641.

Els conflictes al monestir eren notoris i implicaren, des de finals del regnat de Felip II, a les institucions catalanes i la intervenció papal en diverses ocasions. De fet, una visita papal sol·licitada per Felip II a Gregori XIII, duta a terme el 1583 per Benito de Tocco, deixà palesa la naturalesa d'aquest conflicte que s'allargà fins a l'esclat de la revolta. Segons Tocco, el problema residia en les accions dels castellans, qui impedièn la presa dels hàbits a catalans i malversaven els béns i l'almoïna del monestir. El conflicte originat llavors se segellà, però, amb l'alternança a l'abadia entre monjos de la corona castellana i de l'aragonesa, impediint un accés continuat als catalans a l'abadiat (Zaragoza i Pascual 1996, 17-19).

Aquests fets remots afavoriren que el 1640, abans que a cap altre monestir, s'iniciessin els conflictes. Tres corrents foren els que precipitaren la crisi: el malestar intern del mateix monestir, que es resumeix en un conflicte entre catalans i castellans pel control dels llocs de poder; una impopularitat dels monjos castellans fora de la comunitat de Montserrat, i l'interès de les institucions catalanes per fer desaparèixer aquell enclavament castellà en què s'havia convertit el monestir (Sanabre, 105-106).

El trencament amb Castella i l'avenç imparable de l'exèrcit del marquès de los Vélez portaren al recel de les institucions, que s'agreuà quan l'exèrcit entrà al Penedès, obrint la possibilitat d'un establiment dels soldats al monestir i que aquest es convertís en una fortalesa militar castellana; a més a més, se sumava el perill que el gran tresor de Montserrat servis per finançar l'exèrcit invasor. Les institucions, per evitar-ho, ordenaren la retirada del tresor del monestir, fet que no agradà gens a l'abat. Després de diverses cartes, l'abat accedí, però el recel no disminuï, ja que aquest es negà a assistir a les juntes de braços prèvies a la batalla de Montjuïc. A més a més, existien sospites sobre possibles enviaments de cartes amb el marquès de los Vélez, sospites que foren confirmades després de l'enviament de tropes catalanes al monestir per la retirada definitiva de tot el tresor (Zaragoza i Pascual 1996, 27-30). La Diputació discutí l'expulsió de l'abat i els monjos castellans el 8 de febrer, fent-la oficial el dia 16 (Sanabre, 112).

Sembla que foren expulsats, el dia 23 de febrer, cinquanta-set religiosos: l'abat, trenta-tres monjos, sis ermitans, catorze llecs i tres escalons —tot i que a les Deliberacions de la Diputació s'esmenta l'expulsió de vuitanta religiosos. La vida monacal va poder continuar amb normalitat, tot i que va caldre que la Diputació, el dia 24 de febrer, ordenés a l'abat de Galligants que evités que els monjos catalans, convençuts pel seu abat, marxessin.³

L'expulsió engegà la maquinària diplomàtica i és aquí on s'aprecia el veritable propòsit d'aquesta expulsió. Entre tots els documents generats per les institucions catalanes, val la pena destacar les cartes que la Diputació del general envià als ambaixadors a la cort francesa. En elles s'exposava el perill que suposava la presència del Marqués de los Vélez a Martorell i la proximitat amb el monestir de Montserrat, sobretot perquè la pèrdua del dit monestir suposaria un impediment a l'hora de transitar cap a l'altra banda de la muntanya. A més a més, no es podia permetre que el tresor de Montserrat caigués en mans enemigues i financés el seu exèrcit. Es remarcà les sospites que es tenien sobre l'enviament de cartes entre els castellans i los Vélez i exposaven que la seva expulsió no fou violenta, sinó que marxaren de molt bona gana, ja que en saber-se aquest fet, estaven en gran perill. Després de les justificacions de les accions, revelaven el veritable propòsit de l'expulsió i de l'ambaixada: impedir que els monjos castellans tornessin al monestir i, així, retornar al domini català que s'havia perdut feia més d'un segle, tot abandonant la congregació castellana.⁴

A banda dels documents de les institucions, el mateix monestir de Montserrat escollí un ambaixador, Andreu Pont, qui fou referendat per la Diputació i el Consell de Cent. Andreu Pont partí amb la missió de presentar davant del rei francès i el Papa les demandes de les institucions, que consistien, com resumeix el memorial redactat pel president de Montserrat, en demanar la intercessió i la protecció del rei a la cort romana per poder demanar allà la separació de la Congregació de Valladolid i la constitució d'una congregació catalana independent (Sanabre, 121-124).⁵

Demandes que Pont amplià un cop arribà a París, amb la redacció d'un memorial complementari. El memorial per ell redactat comença amb la història del monestir, des de la fundació per part dels comtes de Barcelona l'any 880, fins a la guerra, passant per la unió a la congregació castellana; entra en els detalls de la mala convivència entre castellans i catalans al monestir, originant-se en el domini castellà de l'abadia des de feia cent quaranta-vuit anys i en el seu caràcter altiu i abusiu, recolzat pel general de la congregació; a més, es destaca l'alteració de les cerimònies per l'enveja de ser més rigoroses que a Castella; també entra a explicar les despeses econòmiques, exposant que les visites dels generals castellans al monestir, que es donaven cada dos anys, costaven tres mil escuts cada vegada, sense tenir en compte les despeses ordinàries, fet que dugué a exhaurir les arques; a això cal sumar els viatges que els mateixos monjos castellans realitzaven constantment cap a Castella, que suposava una extracció de riquesa i béns del monestir, en algunes ocasions arribant als quatre mil escuts; això, i les comunicacions amb el Marqués de los Vélez, justificava la decisió de la Diputació del General i del Consell de Cent d'expulsar-los, tot i que sempre s'havia vetllat per la seva vida.

Després d'exposar els greuges i justificacions, Pont passà a explicar els fets, destacant que els monjos van ser acompanyats fins a Castella per Gispert Amat i rebuts pel Duc de Nochera; vuitanta monjos van ser expulsats, els quals van aprofitar per endur-se diners i riqueses, fet que els religiosos catalans no van denunciar per la seva

³ ACA, Generalitat, Sèrie general (N), 196, ff. 1066v-1068r

⁴ ACA, Generalitat, Sèrie general (N), 856, ff. 385r-388v

⁵ Citant: AMAEP, *Mémoires France*, vol. 1633, f. 91 i 93

modèstia monàstica. Exposà, també, que en el camí van prendre 1000 escuts destinats a Montserrat, una ofrena feta pel Regne d'Aragó, i hi havia el temor que en prenguessin uns altres 79 mil més del rei catòlic. Continua exposant els danys econòmics que aquesta expulsió suposava i els deutes que aquests monjos deixaven en el monestir: els càlculs econòmics demostraven la ruïna del monestir, deixant-lo amb uns ingressos anuals de només 40 mil escuts.

Posteriorment, començà a redactar les peticions pel rei. Demanava la seva ajuda per restaurar les cerimònies a la seva esplendor original; Déu l'havia posat sota protecció del rei per fer renéixer al monestir i retornar-li l'esplendor i la devoció originals, i l'única via que les institucions catalanes havien trobat adequada per realitzar-ho era la desvinculació de la Congregació de Castella i la creació d'una congregació particular a Catalunya, amb quatre convents reformats de l'Orde de Sant Benet. A més a més, demanà que, si hi hagués suficients monestirs reformats, el rei els concedís alguna de les abadies claustrals que estaven vacants a Catalunya. El darrer recurs, deia, si no era possible la creació de la congregació, era que Montserrat s'unís a la Seu Apostòlica, com ja va fer el Papa Eugeni IV quan va desunir el monestir de l'abadia de Ripoll.

Finalment, exposava que per aquesta missió necessitaria la protecció del rei, per evitar que els agents de la corona castellana intervinguessin i impedissin la seva missió. Així, demanava ajuda pel trasllat a Roma i protecció en la seva estada en aquella cort (Sanabre, 125-127).⁶

Cal suposar que Andreu Pont va aconseguir l'audiència amb el rei i va rebre la seva protecció, fet que va permetre que es traslladés a Roma, tal com ho indica una breu carta apostòlica signada el 14 de desembre del mateix any 1641, on s'exposava l'arribada de l'ambaixador, a qui ja havia rebut en una audiència i escoltat el que havia de dir sobre el Monestir de Montserrat, afers que deixava pendants de resoldre.⁷

La presència d'Andreu Pont a Roma s'allargà fins al febrer, quan el Papa Urbà VIII redactà la carta de confirmació de Francesc Batlle com a abat de Montserrat. Carta que arribà el dia 3 de juliol de 1642, juntament amb la redactada al desembre de l'any anterior (Sans i Travé, 1258-1259).

Per tant, es pot considerar que la missió d'Andreu Pont va resultar positiva, tot i que no un èxit rotund. A París, la seva audiència amb el rei francès li atorgà la protecció d'aquest i de l'ambaixador francès a la cort romana, el Marquès de Fontenay, tal com ho indica una carta seva del 2 de març de 1642, informació que reben els diputats a través del seu agent en aquella cort.⁸ Tanmateix, a Roma la sort de Pont no sembla ser tan positiva. La confirmació de l'abat Francesc Batlle denota el visticla a les accions de les institucions catalanes, però l'objectiu principal, la segregació del monestir de la congregació castellana, no s'aconseguí.

Conclusions

Si es repassa el memorial que Andreu Pont presentà al rei de França, els arguments són especialment clars: els castellans han arruïnat el monestir de Montserrat, han traït a Catalunya i cal desvincular el monestir de Castella. Tot i que en una primera lectura sembla que, efectivament, existeix un odi envers els castellans, el que se n'ha d'extreure d'aquest memorial és una oposició ferma a la manera de fer castellana, una oposició a les actuacions institucionals perpetuades des de Castella. Cal assenyalar també l'absència de cap menció relacionada amb França. No es demana una intervenció francesa al monestir, ni una unió a una congregació francesa, ans al contrari, es demana

⁶ Citant: AMAEP, *Mémoires France*, vol. 841, f. 128-131

⁷ ACA, Generalitat, Pergamins, Carpetà, 74, Perg.1599

⁸ ACA, Generalitat, Pergamins, Carpetà, 74, Perg.1599

la creació d'una congregació catalana. Per què aquesta absència és tan rellevant? Car mostra que l'adhesió dels eclesiàstics al moviment profrancès és originat en aquest rebuig a les polítiques castellanès. De fet, en els exemples donats en paràgrafs anteriors sobre les accions dels eclesiàstics, en cap cas es mostra una defensa ferma de la unió a França, sinó un rebuig fervorós a Castella.

Aquest “anticastellanisme” és el punt de partida cap a l'adhesió a França i, alhora, és el que crearà el rebuig cap aquesta. Però no és un rebuig general, perquè hi ha un altre factor important que cal comprendre per explicar l'adhesió: les recompenses i les gràcies. És un aspecte fonamental que es perllonga fins a l'exili i que s'entrelliga amb d'altres: l'exclusió del perdó general posterior a la caiguda de la ciutat; la por i desconfiança en vers l'actitud del Rei Catòlic, etc. —molt d'ells no erraven quan van marxar, ja que la repressió que va seguir a la capitulació va ser intensa, per exemple, el marquès de Mortara el 1653 va confiscar els béns a dues-centes trenta-tres persones, a les quals va titllar de traïdors (Jané Checa 2009b, 88).⁹

Després, la unió de l'elit amb la nova monarquia es consolida pels beneficis, certament, però són dos els vincles que la formen: reiterant de nou, l'“anticastellanisme” primer i els beneficis amb posterioritat. En definitiva, en un ampli grup de personatges l'adhesió al grup profrancès, o a les idees profranceses, fou fruit de l'evolució del conflicte, propiciat, majoritàriament, per aquests beneficis.

Anant acabant, l'estudi de la ideologia és, certament, dels més fructífers, però han versat, en el parer de qui escriu, sobre dos fets, ambdós completament essencials. D'una banda, s'ha estudiat molt el moviment profrancès, estudiant els llargs memorials jurídics i teològics de personatges molt destacats com Francesc Martí i Viladamor o Gaspar Sala, qui nodriren i justificaren aquesta separació d'una corona i l'adhesió a una altra; i, per l'altra, com ja s'ha mencionat, la gràcia de la monarquia francesa i els beneficis derivats. Però només de passada s'accepta que això és conseqüència d'una oposició prèvia a l'acció castellana.

El que aquí es vol demostrar és que, primer, l'“anticastellanisme” no és un odi als castellans, és un rebuig de la seva política i de defensa de les pràctiques pròpies. Els memorials d'Andreu Pont s'omplen de justificacions, és una exposició de greuges i de males pràctiques. De fet, abans de la separació del principat, hi ha intents de negociació amb Castella, proposant la destitució d'Olivares. Precisament això el que indica és que l'“anticastellanisme” és una actitud de defensa i de rebuig al mal govern. El segon punt que es vol posar sobre la taula és la importància d'aquest “anticastellanisme”, sobretot perquè és l'origen del conflicte. És a dir, els memorials que pretenen justificar l'adhesió a França són, en general, posteriors i fruit de les circumstàncies. Com ja va apuntar Basili de Rubí les “idees afrancesades podien estar en certs ambients intel·lectuals, però no en la ment popular ni en la dels qui prudentment dirigien la política de Catalunya” (De Rubí 1976, 92).

Aterrant, per acabar de concloure, en el posicionament eclesiàstic, el seu “anticastellanisme” s'arrelava en un sentiment corporativista, que defensava els interessos propis i del grup; interessos que es vinculaven, alhora, amb els de la noblesa i l'oligarquia urbana. Aquesta defensa es donava, sobretot, perquè els grups dirigents catalans havien vist barrat el seu pas a beneficis directes del rei, com la participació en l'administració o l'exèrcit, obligant a molts a buscar una sortida en la carrera eclesiàstica que també s'estava veient barrada per una política de beneficis que imposava els interessos del monarca i de la cort per sobre dels interessos d'aquests grups catalans. Certament, la manca d'estudis prosopogràfics dificulta establir la relació

⁹ ACA, Consell d'Aragó, llig. 0208, núm. 70

entre els estaments, però els exemples que s'han exposat al llarg de l'article apunten cap a aquesta unió familiar i aquesta vinculació d'interessos. Uns interessos que impregnaven, alhora, a les institucions que, en totes les ocasions que se'ls presentaven, intervenien, el clar exemple és el decret d'expulsió.

Aquest "anticastellanisme" era, en definitiva, un rebuig a la política de beneficis, basant-se en la defensa de la tradició i els privilegis i els interessos del grup, no pas un odi als castellans; forjat en els darrers dos segles i que impregnava a àmplies capes de la societat, així com a les institucions i materialitzant-se en tot un seguit de mesures, decisions i accions que pretenien resoldre, alhora, conflictes previs a la guerra.

Obres citades

- Agustí, Alfred. *Llengua i església a la Lleida del XVI al XVIII*. Lleida: Estudi General, 1994.
- Bada, Joan. "Orígens dels bisbes de les seues catalanes 1500-1835." *Qüestions de vida cristiana* CXIII (1982): 102-110.
- . "L'origen dels clergues barcelonins en el segle XVII (1635-1717). Aproximació estadística." Dins *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martíne*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1988. Vol 2. 201-215.
- . *Història del cristianisme a Catalunya*. Lleida: Eumo Editorial/Pagès Editors. 2005
- Barrio Gozalo, Maximiliano. (2001) "La iglesia peninsular de los Reyes Católicos a Carlos V (1490-1530)." Dins Ernest Belenguer Cebrià coord. *De la unión de coronas al Imperio de Carlos V*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001. Vol 1. 211-251.
- Batllori, Miquel. "Els jesuïtes i la Guerra de Catalunya (1640-1659)." Dins Josep Maria Benítez i Riera ed. *Catalunya a l'Època Moderna: recerques d'història cultural i religiosa*. Barcelona: Edicions 62, 1971. 303 – 348.
- Busquets i Dalmau, Joan. "L'exili de l'Abat de Besalú durant la guerra dels segadors." *Quaderns de les Assemblies d'Estudis* 3 (1976): 43-60.
- . "Bisbes espanyols i francesos a Catalunya durant la Guerra dels Segadors." Dins Albert Rossich, & August Rafanell eds. *El Barroc català: Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1989. 61-87.
- De Rubí, Basili. *Les corts generals de Pau Claris: Dietari o procés de corts de la Junta General de Braços celebrada al Palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre del 1640 a mitjan març del 1641*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. 1976.
- . *Un segle de vida caputxina a Catalunya, (1564-1664): aproximació històrico-bibliogràfica*. Barcelona: Caputxins de Sarrià. 1977.
- Elliott, John. H. *La revolta catalana, 1598-1640: Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. València: Universitat de València. 2006 [1a ed. 1963].
- Fatjó Gómez, Pere. "Aproximación a una elite institucional de la catalunya moderna: los capitulares de la Seo de Barcelona en el siglo XVII." *Pedralbes: Revista d'història moderna* 13, 2 (1993): 149-162.
- . *La Catedral de Barcelona en el siglo XVII: las estructuras y los Hombres*. [Tesi Doctoral] Universitat de Barcelona. 1999.
- González Peiró, Maria Rosa. "El estamento eclesíastico en la guerra dels Segadors (1640-1646)." *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* 4 (1984): 345-351.
- Jané Checa, Òscar. *França i Catalunya al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. [Tesi Doctoral] Universitat Autònoma de Barcelona. 2003.
- . *Catalunya sense Espanya. Ramon trobat: ideologia i catalanitat a l'empara de França*. Barcelona: Afers. 2009a
- . "L'Exili de la Guerra dels Segadors." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 20 (2009b): 83-99.
- Palos Peñarroya, Joan Lluís. *Catalunya al imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*. Lleida: Pagès editors. 1994.
- Pladevall i Font, Antoni. *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Claret. 2007.

- Sanabre, Josep. "Les repercussions de la guerra dels segadors en el Monestir de Montserrat." *Analecta Montserratensia* IX (1962): 103-134.
- Sans i Travé, Josep Maria. dir. *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. 1999. Vol. V Anys 1623-1644.
- Simon i Tarrés, Antoni. *Els orígens ideològics de la Revolució catalana de 1640*. Barcelona: PAM. 1999
- . *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i el orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2005)
- . *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic de l'època de la raó d'estat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2016
- . ed. *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Fundació Pere Corominas. 2003
- Torrent i Badia, Anna Maria. *Els intents de recuperació de la llengua a mitjan XVII*. [Tesi Doctoral] Universitat Autònoma de Barcelona. 1983
- Torres i Sans, Xavier. (2010) "El paradigma ambrosià. Devoció i patriotisme a la guerra dels segadors." Dins Òscar Jané Checa ed. *Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI, un model en construcció?: actes del congrés: col·loqui Barcelona-Perpinyà, 17-20 de juny de 2009*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2010. 153-160.
- . "Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640." *E-Spania: Revue électronique d'études hispaniques médiévales* 21 (2015a).
- "Frailes y campesinos en la guerra de separación de Cataluña (1640-1660)." *Hispania* LXXV, 249 (2015b): 64-94.
- . "Imaginario religioso y comunicación política en la Guerra de Separación de Cataluña (1640-1659)." Dins Giovanni Ciappelli & Valentina Nider coords. *La invención de las noticias: las relaciones de sucesos entre la literatura i la información (siglos XVI-XVIII)*. Pamplona: Universitat de Navarra, 2017. 285-297.
- Zaragoza i Pascual, Ernest. *Historia del Real Monasterio de Montserrat de Madrid*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1996
- . *Història de la Congregació Benedictina tarraconense (1215-1835)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2004

Documentació d'arxiu

Arxiu de la Corona d'Aragó:

- ACA, CONSELL D'ARAGÓ, Lligalls, 0208, núm. 70
- ACA, CONSELL D'ARAGÓ, Lligalls, 0284, n° 035
- ACA, GENERALITAT, Pergamins ,Carpeta, 74, Perg.1599
- ACA, GENERALITAT, Sèrie general (N), 856, ff. 385r-388v
- ACA, GENERALITAT, Sèrie general (N), 857, ff. 443r-444v
- ACA, GENERALITAT, Sèrie general (N),196, ff. 1066v-1068r

Archives Ministère Affaires Étrangères de Paris

- AMAEP, Mémoires France, vol. 841, f. 128-131
- AMAEP, Mémoires France, vol. 1633, f. 91 i 93